

Milos Řeznik

Svatopluk a Mestwin jako kašubská
místa paměti : K procesu jejich
formování v mladokašubské tradici -
Majkowski, Karnowski, Heyke
(1905-1939)#

Acta Cassubiana 12, 7-32

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Miloš Řezník
(Chemnitz)

Svatopluk a Mestwin jako kašubská místa paměti. K procesu jejich formování v mladokašubské tradici – Majkowski, Karnowski, Heyke (1905–1939)

Úvod: Koordináty identity a paměti

Kašubská identita, ať již jakkoli pojatá a vnímaná, je jako každá jiná forma etnického, regionálního nebo národního skupinového vědomí spojena s představou společného nadindividuálního osudu příslušníků skupiny, s představou souměřitelnosti a solidarity nejen mezi lidmi žijícími současně, ale i mezi různými generacemi v delší historické perspektivě. Tomu odpovídá vize vlastní, skupinově specifické minulosti s představami o vlastních dějinách. Kašubské hnutí je tak vyjádřeno také propagací a formulací vlastní historické kontinuity, je nutně provázeno formováním vlastní historické paměti, a v rámci této paměti nejen utvářením smysluplného příběhu – dějin, ale také s utvářením míst paměti, která tuto historii a její smysl reprezentují a symbolizují. Kromě materiálních míst paměti (rodných míst a rodných domů, bojišť, hrobů atd.) tu hrají roli místa nemateriální, symbolická, nesoucí s sebou sice ne zcela jednotný, přesto ale určitý smysl a poslání. Mezi těmito místy mají svoje zvláštní postavení také historické postavy a události nebo problémy s nimi spojené, které se stávají zástupnými představiteli a „ikonami“ klíčových témat takové vize dějin, která je pro danou kolektivní identitu relevantní, ačkoliv může být zároveň předmětem revizí, diskusí a kontroverzí.¹

V kašubském kontextu by bylo možno identifikovat celou plejádu historických postav, které v kontextu historické paměti hrají mimořádnou úlohu symbolů celého

¹ Příkladem studia problematiky kašubské kolektivní paměti jsou nejnovější práce Cezaryho Obrachta-Prondzyńskiego, věnované jednak kašubským muzejním sbírkám, jednak pomníkům a pamětním deskám jako příkladu materiálních míst paměti: C. Obracht-Prondzyński, *Kašubských památek skarbice. O muzeach na Kaszubach – ich dziejach, twórcach i funkcjach społecznych*, Gdańsk 2008; C. Obracht-Prondzyński, *Nigdzie ju nie naleziesz dzys na swiece kątka / Gdzie bę po nős Kaszëbach nie bęta pamiątka. Rzecz o symbolach i pamięci Kaszubów*, [w:] *Pamięć, przetrzeń, tożsamość*, red. S. Kapraliski, Warszawa 2010, s. 102-118.

„příběhu“, „smyslu“ kašubských dějin. Většinu z nich by bylo možno zařadit do následujících skupin:

1. Pomořská a pomořanská knížata, která reprezentují starou, do středověku sahající tradici knížectví, jež bývají stále znovu vnímána jako forma kašubské historické státnosti. Týká se to především středověkého gdaňského knížectví Subislavovců, částečně ale také knížectví pomořanských. Prominentní roli zde hrají gdaňská knížata 13. století – Svatopluk II. a Mestwin II.
2. Osoby spjaté jednak s raným vědeckým zájmem o Kašuby a kašubskou kulturu od počátku 19. století, jednak s dalším rozvojem a peripetiemi kašubského hnutí, literatury a kultury 19. a 20. století, s hlavním důrazem na představitele jednotlivých fází, směřů a literárních proudů v kašubském hnutí.
3. Představitelé podzemního odboje (Gryf Pomorski) a oběti nacistického teroru na Kašubech a v Pomoří za druhé světové války.

Jak už zmíněno, připadá významné místo v první skupině zejména posledním gdaňským knížatům. Oba jsou nejpozději od počátků mladokašubského hnutí nejvýznamnějšími figurami historické paměti, odkazujícími k předmoderní době resp. k období před počátkem vlatního kašubského hnutí. Patří tedy k ústředním postavám, fungujícím v rámci kašubské historické paměti. V následujícím příspěvku proto mají být narýsovány hlavní kontury Svatopluka a Mestwina jako personifikovaných míst paměti v kašubské kultuře a připomenuty významy, které zde reprezentují. Pozornost se přitom soustředí zejména na období od počátku mladokašubského hnutí do druhé světové války hnutí, tj. zhruba na první čtyři desetiletí 20. století.

Svatopluk II. (1215–1266) v průběhu 13. století osamostatnil a z vlečné části územně integroval tzv. gdaňské knížectví a učinil z něj samostatného aktéra na dolní Visle, emancipujícího se ze závislosti na polských seniorech. Zároveň přivedl zemi k mocenské stabilizaci a rozmachu. Knížectví se za jeho éry stalo v dolním Povislí silným protihráčem jak polských a pomořanských knížat, tak zejména Řádu německých rytířů, a to již v rané fázi jeho územní expanze v Prusích a Povislí. Svatoplukův syn a nástupce Mestwin II. (Mściwoj, Mszczuj), v letech 1270–1294 samostatný a jediný vládce gdaňského knížectví, byl posledním představitelem zdejší subislavovské dynastie, pod jejíž vládou se gdaňské Pomoří nacházelo od poloviny 12. století. Jeho vláda znamenala v závěrečné třetině 13. století poslední velkou konsolidaci a rozmach gdaňského knížectví, než bylo po Mestwinově smrti připojeno k državám Přemysla Velkopolského.

Spojení Pomoří s Přemyslovými državami bylo významným aktem v jeho programu obnovy a znovusjednocení Polského království. Jak známo, došlo k němu na základě dědické smlouvy mezi Mestwinem a Přemyslem, uzavřené v Kępně 15.2.1282 a potvrzené pomořskými a velkopolskými velmoži na sjezdu v Nakle v září 1284 a ustanovující Přemyslovo nástupnictví a převzetí gdaňského Pomoří po Mestwinově smrti.

Především za těchto předpokladů – na základě mocenského rozmachu a emancipace za vlády Svatopluka II. a aktu uskutečněného Mestwinem – vešli oba panovníci do historické tradice, zejména regionální. Již u Floriana Ceynowy se objevuje téma Svatopluka jako nosný element historické tradice.² Po něm pak především Hieronim Derdowski přispěl k uvedení Svatopluka a Mestwina do kašubského panteonu paměti ve scéně ze svého nejslavnějšího díla, v níž pan Czôrlínszczi navštěvuje olivskou katedrálu a prohlíží si portéty kašubských knížat. Již zde vidíme tradiční spojování Svatopluka se slávou a velikostí a Mestwina s „testamentem“, jímž odkázal svoji zemi Polsku, a spojování obou s obranou proti germanizaci.³

Jejich jméno se stalo trvalou kašubskou ikonou a působí tak dodnes – dokládá to nejen přítomnost v literatuře, ale i názvy ulic nebo také známé gdaňské kašubské restaurace ve Straganiarské ulici, busty v olivském parku stejně jako odhalení velkého Svatoplukova pomníku v Gdaňsku. Odkud pramení tento Mestwinův význam a jaké obsahy a hodnoty spojuje kašubská tradice s touto knížecí postavou?

Již při zbežném pohledu na tematizaci Svatopluka a Mestwina v kašubské kultuře lze konstatovat, že jejich vynikající predispozice v tomto směru spočívají ve dvou na první pohled ambivalentních, ve svém vyznění ale organicky propojovaných rovinách: Reprezentují jednak samostatnou „kašubskou“ státnost a její upevnění, jednak sjednocení Pomoří s Polskem. Jinými slovy: pokud mlado-kašubové a na ně programově navazující generace kašubského hnutí včetně kašubsko-pomořského regionalismu ve 2. polovině minulého století hledaly symbolické figury svého pojetí kašubské identity, spočívajícího ve zdůraznění naprosté kulturní svébytnosti a přesto přináležitosti k polskému národu a státu, pak mohli sotva dospět k lepší volbě. Není proto divu, že velká Svatoplukova a Mestwinova kariéra jako zásadních postav kašubské historické paměti zaznamenala takový vzestup právě v souvislosti s mladokašubským hnutím.

Majkowski: Svatoplukova velikost v pomořských dějinách, Mestwin jako program

Aleksander Majkowski, největší autorita mladokašubského hnutí, propůjčil svatoplukovsko-mestwinovské době zvláštní význam v kašubských dějinách nejučelenějším způsobem ve svém díle *Historia Kaszubów*.⁴ Zatímco Svatopluk II., otec Mestwinův, mu svou dlouhou úspěšnou vládou reprezentuje absolutní vrchol

² *Rozprawa Xąże Svyetopólk*, [w:] [Florian Ceynowa:] *Trze rozprave przez Stanjstawa wóros kile słow wô Kaszebach e jich zemi przez Wôjkasena*, Kraków 1850.

³ H.J. Derdowski, *Ń panu Czôrlínszcim co do Pùcka pò sécě jachól*. Ed. Jerzy Samp, Jerzy Treder, Eugeniusz Gołąbek, Gdańsk 2007, s. 186, 331.

⁴ Ke genezi díla viz J. Borzyszkowski, *Aleksander Majkowski (1876–1938). Biografia historyczna*, Gdańsk – Wejherowo 2002, s. 711-723.

kašubské státnosti, Mestwin jí svým aktem v Keřně dodává na konci její samostatné existence jakéhosi naplnění a poslání. Zánik „kašubského“ (gdaňsko-pomořského) knížectví se zde neukazuje jako úpadek a ztráta, ale spojením s obnovujícím se Polskem jako logické vyústění a dovršení. Není divu, že třináctému století jsou věnovány nejrozsáhlejší kapitoly z celé Majkowského knihy, a že dohoda z Keřna je tu citována in extenso v latinském znění,⁵ i když je nepřehlédnutelné, že doba a osobnost Svatoplukova poutá autorovu pozornost mnohem více než Mestwin. Mestwinem a přechodem pod Přemyslovu vládu ostatně Majkowského kašubské dějiny, jejichž text je formulován ve věcném stylu bez velkých interpretačních diskursů, vrcholí a uzavírají pro autora vlastní etapu kašubských dějin – epochu středověkých pomořských a pomořanských knížectví. Celému období kašubských dějin od konce 13. až do začátku 20. století je pak věnována jen necelá čtvrtina rozsahu *Historii Kaszubów*.

Svatoplukova a Mestwinova doba byla pro Majkowského spíše implicitní interpretaci kašubských dějin významná rovněž ve smyslu teritoriálním. Jak víme, hlásil se Majkowski k představě o rozsahu starého kašubského osídlení od Visly až po Meklenbursko, tedy ke ztotožnění pojmu Kašubů s pojmen baltských Slovanů. V mladokašubském hnutí i v generacích na něj navazujících se ostatně prosadila představa kašubské země jako regionu ohraničeného Vislou a Odrou, takže Gdaňské Pomoří a Zadní Pomořany tu představovaly jakýsi konkretizovaný teritoriální rámec, v jehož mezích se ale vlastní osídlení lidem hovořícím kašubsky soustředilo pouze na jeho východní část. V perspektivě výkladu kašubských dějin tak vznikalo určité napětí v tom smyslu, že se tu vlastně prolínaly tři územní rámce. Majkowski se s tímto problémem výslovně nevypořádával a pojednal svoje dějiny Kašubů pro středověké období prostě jako dějiny pomořanských a pomořských knížectví.⁶

Na pozadí široké kašubské vlasti, jak ji Majkowski pro středověk pojímá (tj. od Dolního Povislí přes celé Pomořany až po Rujánu a Meklenbursko), se připojení Gdaňského Pomoří k držávám Přemysla Velkopolského vlastně týkalo jeho nevelké části. U Majkowského a jeho generačních druhů, jak ještě uvidíme, tak

⁵ A. Majkowski, *Historia Kaszubów*, Gdynia 1938, s. 157-158.

⁶ Tato skutečnost je mnohdy považována za slabinu Majkowského díla, neboť se v jeho perspektivě historie kašubského lidu a jeho kultury vlastně ztrácí a je nahrazena dějinami knížat. To je jistě pravda, ale třeba vzít v úvahu jednak skutečnost, že Majkowski jako amatérský dějepisec zde přirozeně navazoval na hlavní a populární proud historických reprezentací, spatřujících v historickém dění výsledek činnosti, zájmů a charakteru velkých mužů dějin – pohled, který byl v jeho době překonán nanejvýš v části historické vědy a kulturní reflexe dějin. Za druhé nelze pominout význam, který byl v národních i etnických hnutích přikládán kategorii vlastní historické státnosti. Dějiny „vlastních“ panovníků, byť je bylo nutno hledat hluboko ve středověku, se tak stávaly dokladem starobylosti, svěbytnosti, životaschopnosti a někdejší slávy skupiny, jež byla adresátem takto psaných dějin, a měly tak být pobídkou k optimismu a aktivní agitaci ve prospěch této skupiny.

dochází k jistému teritoriálnímu zúžení, neboť to je právě Svatoplukovo a Mestwinovo Gdaňské Pomoří, v němž se odráží smysl kašubských dějin. Toto zúžení mohlo však v Majkowského „koncepti“ kašubských dějin přesto působit organicky a přesvědčivě, a to z následujících důvodů:

1. *Historia Kaszubów* byla formulována převážně ve druhé polovině 30. let a vyšla r. 1938, tedy na konci dvacetiletí, v němž polský přístup k Baltu právě přes kašubskojazyčné oblasti byl předním tématem spojovaným s otázkami polské teritoriality a její koherence. V polském a německém vnímání tak téma tzv. koridoru a Gdaňsku dalece zastíňovalo otázky spojené se Zadním Pomořanskem, nacházejícím se v Německé říši. Mestwinova závěť jako historický topos společného kašubsko-polského osudu tak byla právě ve vztahu k těmto zemím dolního Povislí (resp. levého břehu dolní Visly) nejlépe aktualizovatelná.
2. V době vydání Majkowského *Historie Kaszubów* byla kašubská sídelní území sice rozdělena mezi Polsko a Německo, jejich hlavní část se přesto nacházela v oblasti Dolního Povislí a Gdaňského Pomoří, tedy v zemích, které se nacházely na území někdejšího Mestwinova knížectví nebo v jeho blízkosti. Tyto oblasti také byly a jsou centrem kašubského hnutí.
3. Majkowski toto zúžení také nepřímou narativní výstavbou svého textu, když právě pro Svatoplukovu a Mestwinovu dobu zdůrazňuje téma germanizace v ostatních pomořanských knížectvích, přičemž za hlavní předpoklady těchto germanizačních procesů považuje slabé národní cítění knížat. Svatopluk a Mestwin tak vystupují jako svým způsobem národně uvědomělí panovníci, vědomí si svých kašubských resp. slovanských kořenů a přirozených konfliktů s germánstvem a vyvozujících z těchto skutečností i své poslání. Gdaňské knížectví tak i z těchto důvodů imuicitně zaujímá roli autentického nositele smyslu kašubských dějin.

Je ovšem zajímavé, že Aleksander Majkowski tuto interpretaci nijak explicitně nerozvinul, že spíše implicitně vyplývá z jeho způsobu podání kašubských dějin ve středověku. Je to pozoruhodné tím spíše, že na úrovni literární působnosti a politické argumentace se Majkowski a zejména někteří jeho blízcí spolupracovníci s problémem Svatoplukova a Mestwinova historického poslání vypořádávali.

Mestwinův testament je sice Majkowskému jedním z ústředních, zvrtných momentů kašubských dějin, velice nápadná je však disproporce v jeho představení Svatoplukovy a Mestwinovy osobnosti. Zjednodušeně by se dalo konstatovat, že zatímco na jedné straně se symbolickým bodem stal Mestwinův testament spíše než Mestwin sám, skutečným personifikovaným místem paměti, velikánem kašubských dějin a nositelem slavné kašubské státní tradice byl Majkowskému Svatopluk. Již na první pohled je nápadný několikanásobný prostor, jenž je tu Svatoplukovi v porovnání s jeho synem a následníkem věnován (28 textových stran Svatoplukových oproti čtyřem stranám Mestwinovým, tj. sedminásobek). Kromě toho je tu Svatopluk mnohem spíše než Mestwin předmětem explicitně

pozitivních hodnotících vyjádření, předmětem obdivu a identifikace. Svatopluk je opakovaně hodnotově nadřazen svým současníkům, ať již to jsou jeho bratři a jiní příbuzní nebo Řád německých rytířů, představitelé kurie a církevní hierarchie nebo polská knížata. Svatopluk Majkowskému vyrůstá nejen v největšího panovníka domácích dějin, ale i v hlavního a rozhodného obránce Slovanstva, a to i v přímém porovnání s jinými pomořanskými a polskými knížaty. Narozdíl od nich nepodléhá německé módě a narozdíl od jiných pomořanských vládců, zejména svého bratra Sambora, nepohrdá kašubskou tradicí.⁷ Kašubské a slovenské zájmy zastává i proti těm polským knížatům, která se „nectně a nepřirozeně“ spojovala s Řádem německých rytířů.⁸ Majkowski tak mimořádně kriticky, jako negativní protiklad ke Svatoplukovi, traktuje především Konráda Mazovského (nejen v souvislosti s jeho pozváním Řádu německých rytířů) a koalici piastovských knížat s Řádem ve 40. letech, již musel Svatopluk ve vojenském střetnutí vzdorovat. Majkowski se tu ve svém historickém podání dotkl tématu, které se mezitím stalo jednou z ústředních dějových linií Heykeho eposu o *Dobrogòstovi a Miłosławě*. Osobních rysů tato mýtizovaná postava nabývá tím, že jsou jeho konflikty zčásti líčeny jako boj otce o vydání syna (Mestwina), zadržovaného jako rukojmí u Řádu německých rytířů. Navíc se v kapitolách o Svatoplukovi více než jinde explicitně objevují identifikační vyjádření o „nás“ a „našem“, ačkoliv předmětem pozornosti je epocha, jež byla Majkowskému vzdálena sedm století.⁹

Majkowského *Historia Kaszubów* na rovině pokusu o zpracování kašubských dějin by mohla představovat jisté dovršení historických reflexí, které byly v mladokašubském (a nejen mladokašubském) hnutí přítomny od počátku 20. století, které v něm hrály nikoliv druhořadou roli a jichž byl autor sám významným účastníkem. Právě z těchto kruhů přece vzešlo formování Svatopluka a Mestwina jako personifikovaných míst kašubské paměti a olivské katedrály jako s nimi spojeného materiálního místa paměti, které se kašubským místem paměti stalo také s ohledem na zdejší hrobku „kašubských“ knížat, mezi nimi i Svatopluka a Mestwina. Vzpomeňme jen na Majkowského nedokončený románový rukopis *Pomorzanie*, vzniklý za pobytu na rumunské frontě během první světové války: návštěva olivské katedrály tu podle všeho měla být ústředním, zvrstným bodem. Mladý gdaňský lékař Lubiński (snad literární reinkarnace autora) zde po mnoha pochybnostech a nejistotách nad hroby kašubských knížat skládá spolu s přáteli přísahu sloužit společné věci a rezignuje na vidinu osobního štěstí.¹⁰ Víme také,

⁷ A. Majkowski, *Historia Kaszubów...*, s. 133, 152.

⁸ Tamtéž, s. 142.

⁹ Tamtéž, např. s. 149.

¹⁰ Viz D. Majkowska, „*Pomorzanie*“ – *Majkowskiego*. „*Biuletyn Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego*”, 2, 1965, č. 1, s. 14-24, zde s. 22.

že již v první fázi formování mladokašubského hnutí nabývala Oliva jako svatyně a nekropole knížat mimořádného symbolického významu, např. při příležitosti vzniku Mladokašubské společnosti (Towarzystwo Młodokaszubów) roku 1912.¹¹ Konečně nelze opomenout ani známou scénu z Remuse, v níž hrdina eposu navštíví olivský klášter a žádá „mszę świętą za dusze tu pochowanych ksiąząt kaszubskich: Subisławów, Samborów, Świętopelków i Mestwinów“.¹²

Mladokašubové prakticky od počátku rozeznali potenciál, který jejich programu skýtali Svatopluk a Mestwin jako symboly kašubské svěbytnosti a jejího niterného sepětí s Polskem a polským národem. „Historický“ odkaz Mestwina, spočívající v jeho „testamentu“, dokázali brzy v tomto smyslu interpretovat, takže mohli zkonstruovat historickou kontinuitu mezi „posledním kašubským knížetem“ a jejich vlastní dobou jako naplňování stále téhož programu. Je ostatně příznačné, že se právě v tomto prostředí prosadilo pro smluvní akt mezi Mestwinem a Přemyslem označení „testament“, závěť, který přímo implikuje naplňování odkazu, v tomto případě i historického. Program mladokašubů, spojený s osvětovou a buditelemskou prací a s úsilím o emancipaci kašubského jazyka a kultury jako plnohodnotných forem, byl prezentován jako nové naplňování tohoto mestwinovského odkazu. Dělo se tak jednak v polemice s těmi, kdo kašubskému jazyku a kultuře upírali svěbytnost a hodnotu a kdo v kašubském hnutí spatřovali pro polské zájmy nebezpečné, odstředivé nebo dokonce „separatistické tendence“, jednak ale v nepřímé ex post polemice s ceynowovskou vizí kašubského nacionalismu a v pozdější perspektivě 30. let možná i v polemice s postoji zrzeszyńců.

Již v roce 1911 tak Majkowského *Gryf* označil za duchovního otce mladokašubského stanoviska výslovně Mestwina, zejména pokud šlo o kašubskou svěbytnost a zároveň o programové zdůraznění sounáležitosti s Poláky: „Przeszło zaś każdemu uświadomionemu Pomorzaninowi-Kaszubie w krew, uważać Polaków jako swoich, ideę polską jako swoją. Niejednokrotnie dawaliśmy temu wyraz w „Gryfie”, że stoimy na stanowisku naszego ostatniego księcia, Mściwoja, który wobec czyhających ze wszech stron wrogów oddał za zgodą panów i szlachty pomorskich kraj swój Przemysławowi, królowi Polskiemu.”¹³ Majkowski sám ostatně se již velmi záhy ve své básnické tvorbě dotkl Mestwina – v roce 1905 na stránkách prvního vydání *Družby*, jím redigované kašubské přílohy *Gazety Gdań-*

¹¹ C. Obracht-Prondzyński, *Nigdzie ju nie naleziesz dzys na swiece kątka / Gdze bę po nős Kaszëbach nie bëła pamiątka. Rzecz o symbolach i pamięci Kaszubów*, [w:] *Pamięć, przestrożęń, tożsamość*, red. S. Kapralski, Warszawa 2010, s. 102-118, zde s. 108.

¹² A. Majkowski, *Życie i przygody Remusa*. Przeł. Lech Bądkowski, Gdańsk 1997, s. 275.

¹³ „Gryf” 3, 1911, s. 1-5, zde s. 4. Stalo se tak v přímé reakci na vývody německého etnografa Heinricha Sohneye, známého příznivce wdzydzského muzea a autora předmluvy k nejznámějšímu dílu Izydora Gulgowského, která vyvovala takovou kritiku v mladokašubském táboře: E.S. [Izydor] Gulgowski, *Von einem unbekanntem Völke in Deutschland. Ein Beitrag zur Volks- und Landeskunde der Kaschubei*. Mit einem Geleitwort von Prof. Heinrich Sohney, Berlin 1911.

ské, když zde Mestwinovu postavu stylizoval do role patrona a vzoru všech Kašubů, symbolu, který měl současné Kašuby mobilizovat:

„Obudźtaż sę chłope, wa cny sënë Mszczuga
od jader na morzu, na ładze od pługa!“¹⁴

Karnowski: Mestwin v rodící se „politice paměti“

Tím hlavním, kdo v mladokašubském prostředí rozvinul svatoplukovsko-mestwinovskou legendu a mýtus, byl Jan Karnowski. K tématu se několikrát vrátil, zejména ve 20. a 30. letech. Zcela vědomě přitom postavil jak Svatopluka, tak i Mestwina na piedestal velkých panovníků a proroků kašubského osudu ve spojitosti s Polskem. Především o Karnowském lze říci, že z mladokašubských pozic a vlastně z pozic kašubského hnutí vůbec rozvinul politiku kolektivní paměti, soustředěnou z velké části kolem Svatopluka a Mestwina. Bylo to částečně dáno i tím, že v meziválečném období jejich „odkaz“ nabyl na mimořádném významu v souvislosti se základními otázkami vztahu Kašubů k polské státnosti i národu, jejich místa v polském státě a způsobů, jakými polské úřady Kašuby traktovaly.

Jedním z nejnámunnějších dokladů nové popularity a symboliky Mestwinovy postavy v rámci kašubského hnutí bylo jistě i propůjčení jeho jména do titulu populárně-naučné, z velké části historicky zaměřené přílohy toruňského *Słowa Pomorského*, která se orientovala na pomořskou a kašubskou tematiku. Karnowski byl duchovním tvůrcem *Mestwina* a zejména on mu vtiskl silné kašubské zaměření. Bylo tomu tak v době, kdy *Mestwin*, jehož vydávání bylo zahájeno r. 1925, měl zaplňovat mezeru vzniklou po Majkowského *Gryfu*, tj. mezi jednotlivými periodami jeho vydávání.

Karnowského kmenová účast v letech 1925–1927 se promítla přímo do koncepce *Mestwina*.¹⁵ Karnowskému ostatně připadl úkol napsat úvodní program listu. Jednou z jeho ústředních myšlenek bylo přihlášení se k odkazu Mestwinovu. V tomto smyslu se volba titulu přílohy stala momentem, kdy byl „kašubský kníže“ pasován na hlavního strážce kašubské ideje. Nejpozději s Karnowským tak Mestwin zaujímá nejen významné místo vedle Svatopluka, ale dokonce jej zastihuje svým místem v interpretaci „smyslu“ kašubských dějin a kašubského hnutí. Tak již program listu¹⁶ postuloval „wykonanie testamentu Mestwina, o duchowe zbliżenie Pomorza z Polską na zasadach mestwinowskich, o aktywiza-

¹⁴ Cit. G. Labuda, *Kaszubi i ich dzieje*, Gdańsk 1996, s. 45.

¹⁵ K redaktorské činnosti J. Karnowského v *Mestwinu*, trvajícím do června 1927, viz zejména C. Obracht-Prondzyński, *Jan Karnowski (1886–1939). Pisarz, polityk i kaszubsko-pomorski działacz regionalny*, Gdańsk 1999, s. 199–206.

¹⁶ J. Karnowski, *Źródło polityki polsko-pomorskiej*, „Mestwin” 1, 1925, č. 1, s. 1–2.

cję kulturalną Pomorzan za pomocą pierwastków swoistych, wreszcie o wyzwolenie i wypowiedzenie się duszy kaszubskiej. Ten ostatní cel nie został oczywiście osiągnięty.¹⁷ Jelikož kašubská svébytnost a zároveň nezpochybnitelná sou-náležitost s Polskem byla vyzněním programu, stal se jeho ideovým referenčním bodem Mestwinův „testament“. Mladokašubské hnutí, jehož tribunou se *Mestwin* měl stát, tu tak bylo pasováno do role nositele, strážce mestwinovského odkazu a tedy i smyslu kašubských dějin. Samozřejmě to znamenalo nejen propagaci programu, ale také historickou a morální legitimizaci vlastních pohledů a přístupů, které Karnowski a jemu blízcí reprezentovali. Víme, že Majkowski Karnowského aktivitu v *Mestwinovi* schvaloval a podporoval.¹⁸ Připomeňme ostatně, že právě v tomto období se Karnowski snad nejvíce za celé svoje působení ponořil do historických studií, týkajících se většinou, ale ne výlučně pomořských a kašubských témat ze starších i zcela nedávných dějin, a že se těmito studii nechal inspirovat i k tvorbě literární. Byl to ostatně Karnowski, kdo z pozic kašubského hnutí na stránkách *Mestwina* podnikl největší polemiku s tehdy právě novými německými dějinami Kašubů Friedricha Lorentze,¹⁹ které byly v jeho očích nejen zcela chybně koncipovány, ale ve svých výpovědích i psány na obědnávku německé národní politiky.²⁰ Některé obraty ale nasvědčují, že za inspirátora Karnowského kritiky lze přinejmenším zčásti označit Majkowského.²¹ Recenze díla o dějinách Kašubů dala Karnowskému vzápětí podnět k další polemice s Lorentzem, týkající se dějin Pomoří. Právě v tomto kontextu se znovu dostal k tématu Svatopluka a Mestwina a k jejich obraně. Vzhledem k tomu, jaký význam Karnowski oběma postavám pro kontinuitu a vyznění kašubské tradice přikládal, neudivuje, že se do této polemiky na stránkách *Mestwina* pustil s náležitým zápalem.²²

Ve své publicistické, zčásti historiografické práci dal Karnowski nejúplnější výraz svému pojetí Svatopluka a zejména Mestwina. Byl to především on, kdo

¹⁷ J. Karnowski, *Moja droga kaszubska*. Ed. Józef Borzyszkowski. Gdańsk 1981, s. 141.

¹⁸ C. Obracht-Prondzyński, *Jan Karnowski (1886–1939)...*, s. 205.

¹⁹ F. Lorentz, *Geschichte der Kaschuben*, Berlin 1926.

²⁰ J. Karnowski, *Historja niemczyzny na Kaszubach, czy historja Kaszubów*, „Mestwin“, 2, 1926, s. 34-36.

²¹ Srov. list Majkowského Karnowskému z 12.2.1926. Viz J. Karnowski, *Moja droga kaszubska*. Ed. Józef Borzyszkowski, Gdańsk 1981, s. 144, zde zejména obrat o Lorentzových dějinách napsaných „pour le roi de Prusse“, který se Karnowskému zalíbil natolik, že jej ve své recenzi doslovně uvedl opakovaně. Od Majkowského měl i insinuaci, že sepsání kašubských dějin u Lorentze za úplaty objednali gdaňští „hakatisté“ prostřednictvím ředitele gdaňského archivu F.J. Kaufmanna, který byl ostatně zapojen do publikací reprezentujících německé národní stanovisko ve sporných polsko-německých otázkách po versailleském míru. Karnowski však toto obvinění použil v nekonkrétní podobě.

²² [Jan Karnowski] *Nowa niemiecka historja o Pomorzu*, „Mestwin“, 3, 1927, s. 22-23; Dr. Czecz. [=Jan Karnowski] *Uwagi nad nową „niemiecką” historjā Pomorza*, „Mestwin“, 3, 1927, s. 29-31, 37-39, 42-45, 58-59, 67-69.

z obou postav učinil tak významné prvky kašubské paměti. Ponechme proto stranou další nuance jeho útoku na Lorentze, které měly národní podloží v souvislosti s polsko-německým sporem o historický charakter Pomoří, a soustředíme se na obraz obou knížat, který v tomto kontextu a v dalších publicistických, historických a programových textech Karnowského nabyl na konturách.

Svatopluk představoval Karnowskému stejně jako posléze Majkowskému a dalším představitelům kašubské historické reflexe nepochybný vrchol mocenského rozmachu „kašubské státnosti“. V tomto smyslu mohl Svatoopluk aspirovat na pozici obdobnou roli těch panovníků v dějinách jiných národů, kteří se v daném národním historickém vědomí těší přídomku „Veliký“. V souvislosti s problémem kašubsko-polské sounáležitosti jako „poselství kašubských dějin“ (testament Mestwinův) a samozřejmě s aktuálními otázkami místa Kašub a Kašubů v polském státě a národě však nebylo možno obejít problém role Svatoopluka II. v polském národně-historickém narativu jakožto představitele odstředivých tendencí v době polské středověké rozdrobenosti a jako odpůrce snah jednotlivých Piastů o novou integraci polských zemí. Ústředím motivem v této souvislosti byla Svatooplukova účast na spiknutí proti piastovským knížatům během jejich setkání v Gašawě roku 1227, při němž zahynul krakovský senior Lešek Bílý a byl těžce zraněn slezský kníže Jindřich Bradatý. Především v případě Leškově a Jindřichově se přitom jednalo o piastovská knížata, která byla v polské národní tradici vnímána jako nositelé polské státní kontinuity, usilující o její naplnění obnovou jednoty. Z tohoto důvodu musel Svatoopluk jako spoluorganizátor útoku, jímž podpořil nároky svého švagra Vladislava Odonice, být kandidátem na jednu z černých legend polských dějin.

Svatoopluk a Gašawa byly jistě v rámci polského národně historického narativu ne dost významné na to, aby se staly nějakým ústředním a konstitutivním elementem historické paměti, na druhé straně však byly v jejím rámci ukotveny natolik, že se staly také pevnou součástí dějepisného učiva v meziválečném Polsku. Pro kašubskou „politiku paměti“, reprezentovanou a v podstatě i založenou Karnowským, to znamenalo podniknout přímo nebo nepřímou polemiku s takovýmto obrazem Svatooplukovým. Jinými slovy: integrovat kašubskou a pomořskou tradici jako plnohodnotnou součást polské národní a státní tradice znamenalo polemizovat s polskou historickou tradicí, a to právě v době, kdy muselo kašubské hnutí čelit latentním podezřením z ne dost autentického polského národně-státního vědomí nebo dokonce ze separatismu. To vytvářelo ze Svatooplukova případu z hlediska kašubské historické paměti delikátní a nikoliv právě apolitický problém a možná i jeden z předpokladů, proč Svatoopluk přes svoji mimořádnou roli nejednou ustupuje méně konfliktnímu Mestwinovi a zejména proč Svatoopluk jako exponované místo paměti, dokládající velikost a rozmach, svoji roli nejlépe naplňuje v tandemu s Mestwinem, jehož „testament“ překrývá tu rovinu svatooplukovské tradice, která se z hlediska kašubsko-polské sounáležitosti jeví jako problematická.

Karnowski v této otázce volil otevřený přístup – problém s interpretací Svatoplukovy role v souvislosti s tématem polské jednoty a konkrétně i v souvislosti s Gąsawou neobcházel, nýbrž nastolil ho ofenzívně. Opakovaně kritizoval negativní Svatoplukův obraz tradovaný v polské historiografii a zejména ve výuce dějin. Skutečnost, že se takto o „svém“ knížeti měly učit i kašubské děti, považoval již za zcela nepřijatelný doklad necitlivosti k regionálním specifikům. „Nauka historii Pomorza powinna być zgodna z prawdą historyczną. Jest zbrodnią wpajając dzieciom pomorskim przekonanie, że Pomorzanie za czasów Polski Piastowej byli buntownikami, a Świętopełk podłym zdrajcą, gdyż zabił Leszka Białego“, zdůrazňoval například Karnowski ve svých pamětech myšlenku, kterou zastával už ve 20. letech ve své publicistické činnosti.²³

Východisko nachází Karnowski v poněkud krkolomně působící interpretaci, v níž Svatoplukova role v gąsawském spiknutí a pozdější mestwinovská orientace na Velkopolsko jsou líčeny jako kontinuální a konsekventní politika v témže smyslu. Tento výklad jde dokonce tak daleko, že Svatoplukovo vymanění se z polských vlivů je představeno jako logický důsledek jeho hlavního úsilí – účinného boje proti Řádu německých rytířů, tedy boje proti protivníkovi, který právě v polské historické paměti představuje úhlavního nepřítele Polska. Tímto obratem tak Karnowski oklikou vrací Svatopluka do hlavní linie polské historické tradice, když v něm spatřuje prvního uvědomělého bojovníka proti řádové rozpínavosti prakticky od prvních let řádové přítomnosti v Prusích. Svatoplukova mocenská emancipace vůči Polsku mu je průvodním jevem jeho vědomého osamostatňování se a posilování za účelem vzdorování Řádu jako skutečné hrozbě pro polské země. Karnowského vize z 20. let by se dokonce dala pointovat tak, že když se Svatopluk obrátil proti zájmům seniorátního knížete, zasazoval se o polské zájmy: „Światopełk pomorski był pierwszym, który poznał się na roli Krzyżaków i który widział, iż nie nawracanie pogańskich Prusów było ich celem, lecz głód ziemi i inne doczasne korzyści, dlatego to Światopełk dąży do stworzenia wielkiego państwa, wymierzonego przeciw Krzyżakom, dlatego po śmierci Odonicza zmienia swój tytuł »princepsa« na dux Pomeraniae i uniezależnia się nawet od polskich książąt. Pod wpływem wojny Światopełka z Krzyżakami Pomorzanie stają się bardzo gorliwymi zwolennikami wznowienia wielkiego państwa polskiego. W roku 1227 nikogo nie obeszło na Pomorzu, że książę pomorski zabił wielkiego księcia krakowskiego. Po pięćdziesięciu latach zmieniły się stosunki zupełnie. Pomorzanie chcą zgody, porządku i łączności z resztą Polski i wywierają coraz większy nacisk na swego księcia, żeby z Pomorza zrobić także szczybel do sławy Polski... Ten historyczny zwrot na Pomorzu rozpoczął się już za Światopełka, jego zaś wyrazicielem był książę Mestwin II.“²⁴

²³ J. Karnowski, *Moja droga kaszubska...*, s. 130.

²⁴ Dr. Czecz. [= Jan Karnowski], *Uwagi nad nową „niemiecką” historją Pomorza*, „Mestwin”, 3, 1927, s. 31.

Mestwinovský testament tak přímo a organicky vyrůstá ze Svatoplukovy doby, je jejím dědictvím a dovršením, ne obratem a negací. Karnowski sice nezamlčuje osobní pohnutky Mestwinovy, které ho přiměly hledat dědice a obejít tak bratry, s nimiž byl v konfliktu. Jeho sblížení s Braniborskem však představuje jako dočasnou anomálii, kterou navíc potvrzuje zdůrazněním, že si Mestwin touto politikou nezískal lásku poddaných. Jeho příklon k Polsku, v němž prý navázal na dřívější tendence Svatoplukovy z pozdní fáze jeho dlouhé vlády, mu je pak jediným logickým a nutným vyústěním slovanského charakteru země a slovanského smýšlení obou knížat: „Trudno przypuścić, by genialny Światopełk i doskonały polityk Mestwin, którzy obaj przeniknęli dalekosiężnym wzrokiem krzyżacką politykę, pozwalali po grodach pomorskich, jak i po Gdańsku, rozpierać się Niemcom, Światopełk Niemców nie nęcił do osiedlania się na Pomorzu, Mestwin był im niechętny“.²⁵

Svatopluk jako ztělesnění udatnosti a slávy a Mestwin jako symbol panovnícké moudrosti rozumějící pravý zájem kašubského lidu, jako „prawdziwy dbały i zaradny gospodarz kaszubski“²⁶, tak Karnowskiemu představují základní, dvojediný stavební kámen jeho traktování dějin, jež mělo vědomý identifikační rozměr. Velké představitele kašubské a pomoršské kultury své doby proto neváhá spojovat s „duchem“ Svatoplukova a Mestwinova odkazu. Tak např. ředitele chojnického gymnázia Ferdynanda Bieszka (1854–1925) charakterizoval v nekrologu pod příznačným titulem *Syn ziemi Świątopelka* slovy: „Był on typowym synem ziemi kaszubskiej, nie tylko z fizjognomji, ale z ducha. W nim wyrobiło życie wszystkie dodatnie i szlachetne cechy jego szczepu, a ujemne prawie że zatarło. Patrząc na tę postać pełną hartu, poświęcenia, pracowitości, konsekwencji, miłości ojczyzny i wiary, miało się wrażenie, że to ostatni z legendowych rycerzy Świątopelka pełni na ciernistej drodze życia świętą służbę.“²⁷ Podobně se Karnowski odvolal k obrazu a vzoru Svatopluka i Mestwina ve své poezii věnované Ceynowovi – objevuje se zde nejen metaforické přirovnání ke knížatům, ale i motiv strážce jejich historického odkazu – testamentu:

„Jô jem sëném Świãtopôłka,
Stróžém jegò spòdkòwyznë.
(...)
Cierowòles Świãtopôłka mniecz –
I rozmyszlanie Mestwinowé
Bëles duchém jegò testaméntu (...).“²⁸

²⁵ Tamtéž, s. 38.

²⁶ J. Karnowski, *Śmierć Mestwina II*, „Mestwin”, 3, 1927, s. 5.

²⁷ J. Karnowski, *Syn ziemi Świątopelka*, „Mestwin”, 2, 1926, s. 46-47.

²⁸ *Báseň Rozmészlanie Ceynowë*. Drědzi dzěl (Pisané w 50. rocznicã smiercë Ceynowë), [In:] J. Karnowski, *Dr Florian Ceynowa*. Ed. Jerzy Treder, Gdańsk 1997, s. 106, 108.

Připomeňme, že tyto verše Karnowski napsal roku 1931 k 50. výročí Ceynowovy smrti, tedy v době dokončování dramatu o Mestwinovi, jímž vyvrcholila jeho aktivita stavící Mestwina i s jeho závětí na piedestal kašubské historické paměti (viz dále).

Zatímco Svatopluk symbolizoval sílu, rozmach a slávu, aby tak mohl převzít tolik potřebnou roli při „krzepieniu serc“, pravým nositelem historického poselství pro Kašuby byl Karnowskému díky své „závěti“ Mestwin. Tak také vyzněla Karnowského stať o Mestwinově smrti, jejíž závěrečná pasáž byla krédem Karnowského (a nejen jeho) pojetí jakéhosi smyslu kašubských a pomořských dějin: „Najważniejszą i najtrwalszą spuścizną dla nas jest jego testament, jego wola, wyrażona przed około 650 laty w pamiętnym zapisie w Kępnie, którym to aktem oddał jeszcze ciepłą ręką całe swe księstwo pomorskie w darze Przemysławowi Wielkopolskiemu i przez to na wieczne czasy złączył Pomorze z Polską (r. 1282). Ten testament Mestwina jeszcze dziś do każdego syna pomorskiej ziemi zrozumiałym i mocnym przemawia językiem i nakaz moralny, jaki bije z czynu i słów wielkiego twórcy jest alfą i omegą wszelkiej doktryny politycznej, jaka na pomorskiej ziemi kiedyś była, lub w przyszłości będzie.“²⁹

Karnowského texty 20. let představovaly jakousi přípravu na vyvrcholení jeho potýkání se s tématem Mestwina II. při příležitosti 650. výročí smlouvy z Kępna v roce 1932.³⁰ Karnowski si tuto zvláštní příležitost k propagaci „mestwinovského poselství kašubských dějin“ nenechal ujít. Stalo se tak na stránkách obnoveného *Gryfa*, nadšeně hlásajícího hesla Polska na Baltu, sounáležitosti Pomoří s Polskem, kašubské jazykovo-kulturní svébytnosti a boje proti německému nebezpečí, který byl chápán jako pokračování odvěkého vzdoru Kašubů vůči germanizaci. *Gryf* ostatně ve svém vydání z počátku roku 1932 udělal z jubilea své hlavní, politicky stále aktuální téma, když do jeho úvodu umístil portrét Mestwina II. a text listiny z Kępna v latinském originále a polském překladu, a dále na poměry listu poměrně rozsáhlou rozpravu medievisty Marcina Dragana (1882–1966), tehdejšího archiváře polského generálního konzulátu v Gdaňsku, o těchto historických událostech.³¹ Hlavním počinem se však stalo otištění celého dramatického kusu Jana Karnowského (pod jeho pseudonymem Wóś Budzysz). Víme však, že jeho divadelní hra *Zópis Mestwina* vznikala patrně v průběhu 20. let (Karnowski sám se nepřímou zmínkou o impulsích pro širší zájem o historická kašubská témata během svého působení v Cztersku v letech 1924–1925)³² a že se v době dřívější Mestwinem s takovou intenzitou zdaleka nezabýval. Karnowského výpovědi na svato-

²⁹ J. Karnowski, *Śmierć Mestwina II*, „Mestwin“, 3, 1927, s. 5.

³⁰ J. Borzyszkowski, *Obchody 650-tej rocznicy „Zapisu Mściwoja“*, „Pomerania“, 1980, nr 2, s. 3-6.

³¹ M. Dragan, *Przylączenie Pomorza do Polski w roku 1282*, „Gryf“, 1932, nr 2, s. 3-9.

³² J. Karnowski, *Moja droga kaszubska*. Ed. Józef Borzyszkowski, Gdańsk 1981, s. 140.

plukovsko-mestwinovské téma z průběhu 20. let lze tedy považovat za průvodní výsledky jeho práce na dramatu – nebo naopak že ke konceptu dramatu ho přivedlo rozvíjení mestwinovského tématu jako jednoho z ústředních bodů propagované historické paměti.

Zôpis Mestwina je pokusem o zobrazení historické události a představení dilemat a konfliktů, které jí předcházely, provázely nebo byly její výslednicí. V jistém smyslu je centrálním tématem historický duch smlouvy z Kępna a její legitimita v širokém slova smyslu. Karnowski proto vůči Mestwinovi tematizuje ty síly a zájmy, které jeho rozhodnutí nějakým způsobem motivují, ale i odmítají nebo o něm mají pochybnosti. Pro vyznění dramatu ve prospěch Mestwinovy moudrosti a prozíravosti, jakož i ve prospěch legitimacy a správnosti kępenského aktu je mimořádně důležitý moment „prozření“ a uznání ze strany těch, kteří zpočátku pochybují nebo dokonce odmítají dědickou úmluvu akceptovat. Zvratným momentem je tu, rovněž z ideových důvodů, akt uznání a přijetí smlouvy ze strany pomořské šlechty jakožto reprezentanta země a tím i kašubského lidu. Mestwinovo přiznání dědických práv Přemyslovi Velkopolskému, který se záhy stane nositelem polské státní tradice, je tu tak ideově (a nepřímou i ideologicky) podpořeno jakousi demokratickou symbolikou všeobecné vůle.

Samozřejmě je ve hře přítomno téma německé hrozby (zde především ze strany Řádu, neboť, slovy Mestwinovými, „z druhé strany Visly“ nikdy nic dobrého pro Pomoří nepřišlo),³³ to je však spíše všeobecně působícím motivem a mementem než zásadním tématem děje. Do dramatu jsou jako aktéři vedle Mestwina zapojeny také známé postavy polských dějin – arcibiskup Jakub Świnka, ale i Vladislav Lokýtek. Tím si Karnowski upravil cestu nejen k programovému vyznění dramatu, ale i k prolnutí jeho ústředního tématu do všeobecně známých reálií polských dějin.

Pochyby o legitimitě jsou ostatně úvodním problémem celé hry. Pomořský šlechtic Swenca (Świeca) přijíždí ke svému příteli Stiborovi, alarmován zprávami o smlouvě z Kępna. Odmítá uzнат její platnost a považuje Mstivojův postup za pošlapání práv šlechty spolupůsobit při rozhodování o budoucnosti země. Stibor naproti tomu zastává názor, že Mstivoj může se „Svatoplukovým dědictvím“ (významný odkaz na svatoplukovsko-mstivojskou kontinuitu) jako jeho držitel svobodně naložit. Oba šlechtici proti sobě staví dvě nebezpečí – zatímco Stibora se zmocňují obavy při Swencově volání po aktivním odporu vůči smlouvě, Swenca vidí hlavní nebezpečí v tom, že polská šlechta zaplaví Pomoří. „Nasze prawo muszy bęc w nim uznane – – nasze pomorscie prawo! Bez uznaniu cały zôpis nic wôrt pismo!“³⁴ Obecně lze říci, že Swenca zde na samém počátku představuje typ kašubského resp. pomořanského „separatisty“ (Karnowski tu předjímá roli

³³ Wôś Budzysz, *Zôpis Mestwina*. Widowisko w szesc obrazach na pamiątce 650-ny rocznżnĕ polączeniu Pomorzō z Polskã. (1282–1932), „Gryf“, 1931–1932, nr 2, s. 19.

³⁴ Tamtéž, s. 14.

Święcova syna Piotra v pozdějším střetu s Vladislavem Lokýtkem), zatímco Stibor uvážlivého Pomořana, příznávajícího panovníkovi, co jeho jest, a přesto dbalého osudu a zájmů země. Scéna mezi Swencou a Stiborem ostatně končí kompromisní shodou, že si Mestwin pro svoje rozhodnutí má zjednat uznání ze strany šlechty.

Podobnou cestou uvažuje po zprávách o odporu velmožů i Mestwin sám: v příslušné scéně sice trvá na právu samostatného rozhodnutí o svém patrimoniu, je si však vědom, že realizaci smlouvy nejspíše pojistí tím, když si zjedná formální uznání a podporu ze strany šlechty a učiní ji tak garantem celého aktu. Z tohoto důvodu se také rozhodne svolat sněm (wiece) do Świecia. Toto shromáždění se pak stává ústřední scénou celého dramatu, neboť na něm je téma zdůvodnění, ospravedlnění, legitimizace, všeobecné vůle, skutečného zájmu vlasti a „prohlédnutí“ dosavadních odpůrců a pochybovačů dovršeno ve společné jednotě. V kontextu mladokašubské ideje polsko-kašubské osudové sounáležitosti proto významná role v této scéně připadla arcibiskupu Jakubu Świnkovi, který zde zastupuje polskou stranu. Je to Świnka, který poukazuje na společná nebezpečí i společné zájmy, na vzájemnou blízkost, a který zároveň slibuje respektovat vůli pomořského lidu: Poláci prý nechťejí v zemi vládnout bez souhlasu zástupců země, na druhé straně by však Pomoří bylo po Mstivojově smrti vystaveno velkým nebezpečím a expanzivním snahám sousedů. Na Świnkova slova: „Mě žęc możemy ze sobą jako brat z bratem, bo mamę tę samą mowę i te same prawa od dōwna są u waju i u naju“³⁵ pak již shromážděná kašubská šlechta reaguje pochvalným voláním a Stibor v jejím jménu vyjadřuje principiální souhlas s aktem. Když pak na jeho dotaz Świnka i dotvrzuje, že úmluva garantuje respektování rozdílů mezi Pomořím a Polskem a zachování respektu ke specifickým pomořským zájmům, reaguje šlechta již vysloveně aklamativním, nadšeným přistoupením k aktu, a sám Swenca vyjadřuje lítost nad svým dosavadním mylným postojem. Provolává se sláva Mestwinovi a Přemyslavovi, Polsku a Pomoří, přísahá se na akt z Kępna – šlechta ve svém jménu a ve jménu země, arcibiskup Świnka ve jménu Přemyslavově – a Mstivoj se Swencou nakonec svorně hovoří o věčném spojení Polska s Pomořím.³⁶

Ideové poselství Karnowského hry tak bylo vcelku zřetelné: nebylo jen propagací polsko-kašubské sounáležitosti, kulturní blízkosti a spřízněnosti osudem, nebylo jen legitimizací státní příslušnosti Kašub k Polsku z hlediska kašubského hnutí. Bylo zároveň zdůrazněním, že tato sounáležitost a příslušnost není samozřejmá, že její kořeny spočívají ve vůli a rozhodnutích, jež vzešla z této země, a že tato rozhodnutí nebyla bezpodmínečná (v Pomoří by se tak daly hledat argumentační paralely mezi kašubským hnutím a někdejší atonomismem stavů Královských Prus), a že vzájemně prospěšná sounáležitost může spočívat pouze na respektu k pomořským (kašubským) specifikům. To byl v meziválečné realitě bez-

³⁵ Tamtéž, s. 21/22.

³⁶ Tamtéž, s. 23.

pochyby hlas aktuální.³⁷ Cezary Obracht-Prondzyński již poukázal na funkci, jakou tu mělo Karnowského traktování Vladislava Lokýtky a odstředivých snah části pomořské šlechty (Piotr Świąca) za jeho panování, které v důsledku umožnily jak braniborskou, tak řádovou expanzi:³⁸ v Karnowského metainterpretaci to byl Lokýtek, kdo svojí centralizací obnovujícího se polského státu bez ohledu na pomořská specifika – a tedy i na podmínky a historické poselství smlouvy z Kępna – polsko-pomořské soužití narušil a tím ohrozil jak pomořskou svobodu, tak i bytostné polské zájmy na Baltu. To, že Lokýtek nezachoval věrnost mestwinovskému odkazu, mělo skončit tragédií.

Lokýtek je ostatně v Karnowského *Zôpisu* představen jako ten polský kníže a konkurent Přemyslův, který se spojuje s Mestwinovými příbuznými (Samborem) a snaží se realizaci Mestwinova testamentu zabránit, aby se pak zmocnil dědictví sám. V tomto 5. obraze je však relativizován topos zrady Sambora a dalších příbuzných: zatímco Mestwin v předchozím obraze mluví o tom, že se jeho příbuzní proti němu paktují s křižáky, ukazuje se jeho přesvědčení posléze jako přehnané: Sambor a Lokýtek sice sledují své osobní zájmy proti Mestwinovi, dávají však najevo svou nedůvěru vůči řádu a své přesvědčení o jeho nebezpečí. Jejich nadějí není vnější vpád – mnohem více doufají, že se zvedne odpor pomořských pánů proti Mestwinovu testamentu. Zdá se, že toto je také hlavní poslání pátého obrazu: plastičtěji ukázat motivy a souvislosti šlechtické opozice vůči aktu z Kępna, postavit Lokýtky a zejména Sambora do opozice vůči té linii, s níž se autor identifikuje, zároveň ale z ostatních polských a pomořských knížat sejmout odium zrady vlasti.³⁹

Z Karnowského hry by jistě bylo možno vyčíst mnohé aluze na problémy, s nimiž byli Kašubové v meziválečném období konfrontováni. V tomto smyslu *Zôpis Mestwina* nepostrádá implicitního kritického rozměru, jeho ústředním motivem je však osudová spjatost Pomoří a Polska, diktovaná blízkostí a společným nebezpečím, jemuž je třeba čelit (aktualizovaný odkaz na novodobou germanizaci a německou hrozbu). Karnowského přístup však představoval nutně polemiku s tím pojetím polských národních dějin, v nichž byly zejména středověké a raně novověké dějiny různých regionů a politických celků nazírány primárně z hlediska jejich vztahu k polskému státu resp. jeho centrálním částem – v tomto světle se jednotlivá pomořanská, slezská, mazovská a jiná knížata jeví jako nositelé silnějších nebo slabších odstředivých či naopak integračních tendencí, a podle toho byla také v polské historické paměti hodnotově ukotvena. Tematizací Lokýtkovy „nevěrnosti“ mestwinovskému odkazu Karnowski vůči této logice nabízí alterna-

³⁷ J. Kutta, *Druga Rzeczpospolita i Kaszubi 1920–1939*, Bydgoszcz – Inowrocław 2003.

³⁸ C. Obracht-Prondzyński, *Jan Karnowski (1886–1939). Pisarz, polityk i kaszubsko-pomorski działacz regionalny*, Gdańsk 1999, s. 195–196.

³⁹ Wóś Budzysz, *Zôpis Mestwina...*, s. 19–20.

tivu. *Zópis Mestwina* tak byl pokračováním jeho kritiky tradičního vidění knížete Svatopluka jako gašawského zrádce polských zájmů a nositele odstředivých, tj. nepřátelských tendencí. I zde Karnowski, méně explicitně, ale přesto vehementně požaduje respekt vůči kašubsko-pomořské optice.

Karnowski traktoval Svatopluka a Mestwina jako svého druhu podvojně mító paměti, jehož části se v mnoha směrech doplňovaly. Pozoruhodný je přitom určitý rozpor v otázce, kdo z obou panovníků v Karnowského optice vlastně dominuje: na jedné straně je to přece Mestwin, kdo je tvůrcem a symbolem historického poselství, kdo více poutal autorovu pozornost v publicistice i literární tvorbě a kdo z celku jeho díla vystupuje s nejsilnějšími konturami. Podíváme-li se však, jak se Karnowski s touto otázkou vypořádával *expressis verbis*, pak vidíme, že přednost dával Svatoplukovi. Tak již v *Zópise* Mestwin otevřeně říká, že se svému velkému otci nevyrovná. Vysloveně ze své pozice pak Karnowski tuto myšlenku vyjádřil již deset let před první publikací *Zópisu*, v květnu 1922 ve své přednášce *Refleksje nad ideologią pomorską* pro toruňské Pomořské bratrstvo (Bractwo Pomorskie), jehož hlavním úkolem byl, jak známo, rozvoj polské kultury v Pomoří se zohledněním regionálních specifik. Otázka, proč se tato specifika v tehdy nových podmínkách přílišnému respektu netěšila a proč se v místním obyvatelstvu tak ztrácelo prvotní nadšení nad začleněním jejich země do Polské republiky, byly ostatně hlavní problémy Karnowského vystoupení.⁴⁰ Jelikož svébytná historie byla Karnowskému jedním z předpokladů svébytné a respektabilní pomořské kultury, není divu, že pomořsko-gdaňským knížatům v čele se Svatoplukem a Mestwinem přikládal zvláštní význam. Je to zde Svatopluk, kdo dominuje jako největší panovník a státník mezi nimi, jako „najwybitniejsza osobistość ksiąząt pomorskich w Gdańsku“, jako „twórca odrębnej państwowości pomorskiej po lewym brzegu Wisły“.⁴¹ Mestwin tu naproti tomu vystupuje jako tvůrce poselství kašubských dějin a ten, kdo založil legitimní polské nároky na Pomoří. Jak už jsme viděli ve hře *Zópis* a jak to Karnowski ještě zřetelněji vyjádřil jinde,⁴² nebylo odvolání se k Mestwinovu testamentu jako nejvlastnějšímu základu polských nároků na Pomoří náhodné: narozdíl od dřívějších polských vlivů z předchozích období (svrchovanost polských panovníků nad Pomořím) nebo naopak pozdějších akvizicí (15. století) implikoval odkaz na Mestwina představu, že Polsko své nároky na oblast zakládá na vůli vycházející ze samého Pomoří, že tyto nároky již samy v sobě obsahují závazek a povinnost respektovat specifický charakter země a její identitu. Jistě by se – jak to činili stavové a zejména autonomističtí mluvčí velkých měst v Královských Prusech až do 18. století – bylo možné odvolat stejně tak na *Privilegium incorporationis* Kazimíra IV. a podmínky převzetí této oblasti pod

⁴⁰ J. Karnowski, *Moja droga kaszubska*. Ed. Józef Borzyszkowski, Gdańsk 1981, s. 126.

⁴¹ Cít. C. Obracht-Prondzyński, *Jan Karnowski (1886–1939). Pisarz, polityk i kaszubsko-pomorski działacz regionalny*, Gdańsk 1999, s. 287.

⁴² Srov. tamtéž, s. 288.

vládu polského krále v polovině 15. století. Mestwin tu však z hlediska kašubské tradice, aktualizované do koordinátů polsko-pomořské problematiky 20. a 30. let 20. století, měl tu nespornou výhodu, že mohl být a byl exponován jako figura *kašubské* paměti, že představoval samostatnou pomořskou státnost a že tato státnost mohla být interpretována jako slovanská ergo kašubská, kteroužto možnost případná reference k pruským německojazyčným stavům neskýtala, nemluvě již o tom, že mytizace středověkého knížectví byla otevřenější vůči představě, že jeho zájmy byly jakousi emanací zájmů kašubského lidu.

A právě toto slovanství bylo Karnowskému stejně jako, jak jsme již viděli, Majkowskému v jeho *Historii Kaszubów* oním momentem, který mu umožnil jednak legitimizovat nárok Kašubů a Pomoří na respekt (téma staleté obrany před germanizací), jednak postavit Gdaňské Pomoří do centra pomořanské slovanské tradice a vymezit ji tak vůči pomořanským knížectvím na západě, která podléhala silnějším germanizačním tendencím. Ochrana slovanského charakteru země před germanizací, hrozící od nepřátelských sousedů, ostatně byla v očích Majkowského i Karnowského hlavním motivem, smyslem a zásluhou Mestwinova „testamentu“.⁴³

Viděli jsme již na několika příkladech, že zejména Jan Karnowski dokázal postavit prvky kašubské tradice čerpané z doby Svatoplukovy a Mestwinovy vůči polské národně-historické tradici jako ty, s nimiž se lépe ztotožňoval a jež v jeho očích lépe odpovídaly nejen kašubským, ale vlastně i polským nebo obecně slovanským zájmům. Viděli jsme ambivaletní obraz Lokýtky, rozvinutý pak v jeho hře věnované pozdějšímu období (*Libusza*)⁴⁴ a stavícího obnovitele Polského království do protikladu ke smyslu Mestwinova poselství. Na jiném místě, ve zmíněné toruňské přednášce z r. 1922, Karnowski výslovně zdůraznil zásadní roli gdaňských knížat v počáteční fázi obrany před expanzí Řádu německých rytířů. V jeho očích to byl právě Svatopluk a po něm Mestwin, kdo jako první rozpoznali nebezpečí hrozící ze strany řádu a jeho skutečné zájmy a kdo z toho byli schopni vyvodit konsekvence, narozdíl od polských knížat. Polská knížata naopak pasuje v kontextu 13. století do role těch, kteří se staví na stranu Řádu a tím skutečné slovanské zájmy v oblasti poškozovali až do hořkého „prohlédnutí“.

Heyke: Svatoplukova slovanská mise na Baltu

Téma polsko-křižáckého nepřirozeného spojení proti gdaňsko-pomořským knížatům a tedy postavení polských knížat do role nepřátel hlavních hrdinů nově konstruované kašubské tradice mohlo být na jednu stranu kontraproduktivní v tom smyslu, že oklikou vracelo do hry Karnowským tolik odmítaný konfliktní obraz

⁴³ Tamtéž.

⁴⁴ Viz v: J. Karnowski, *Utwory sceniczne*. Ed. Leon Roppel, Gdaňsk 1970.

spojovaný se Svatoplukovou rolí v ęasawském spiknutí. Na druhé straně byl ale sebevědomou a ofenzivní odpovědí na právě toto kritické vidění svatoplukovského knížectví, vycházející z polského národně-historického narativu.

Avšak takto vyhraněná kontrapozice (Svatopluk a Mestwin versus polská knížata napomáhající Řádu německých rytířů) zůstává v rámci Karnowského publicistického a literárního díla spíše marginální. Zásadní roli hraje pouze v *Libuszi*, situované do konfliktů o Pomoří na počátku 14. století, kde je ztráta této země ze strany Polska představena jako výsledek Lokýtkova nerespektování mestwinovského odkazu (a tím nepřímou jako polská vina) a kde se tedy Karnowski jakoby ex post znovu vyjadřuje k Mestwinovu testamentu a jeho „poselství“ pro smysl polsko-pomořských dějin.

Pomořsko-polský protiklad v přímé souvislosti s vlastním traktováním knížete Svatopluka naproti tomu hraje nikoliv bezvýznamnou roli v nejznámějším díle Leona Heykeho, vedle Karnowského a Majkowského nejvýznamnějšího představitele mladokašubské literatury a generačního druhu a přítele Karnowského. Jeho *Dobrogòst i Miłoslawa*, epos zasazený nejen do Svatoplukovy doby, ale i do Svatoplukova blízkého okolí a do kontextu jeho bojů s Řádem německých rytířů, obsahuje hned v první části celou řadu odkazů na polské nepřítelství vůči ústřednímu hrdinovi, kterého si kašubská tradice prostřednictvím mladokašubů ve středověku našla. Připomeňme na okraj, že to byl Karnowski, kdo na stránkách *Mestwina* v letech 1926–1928 otiskoval (ale kdo také kriticky oceňoval) druhou část *Dobrogòsta a Miłoslawy*, nazvanou *Wojewoda*. Heykeho dílo vznikalo ve 20. letech a tedy souběžně s citovanými pracemi Jana Karnowského. Heykeho Svatopluk je největší ze státníků, ochránce země a ručitel jejího zachování proti hrozbám, které přicházejí zvenčí – jak od křižáků, tak i od polských knížat a Poláků.⁴⁵ Již v prvním zpěvu eposu se oba tyto momenty, Svatoplukova velikost a polské protivenství, objevují zcela nedvojznačně a později vracejí:

„Póczi Swiãtopòłk nasz rzãdzy, dobrze bãdze w naszym kraju,
Ale czej òn zamknie òczë, tej jò nie wiém, co sã stònie.
Z jedny stronë bũszny Krzëżòk swã żelòznã stopã stòwiò
Ju na lewim brzegù Wisłë i do nas swã pisc wëcygò.
Òd pòłudniò letczy Pòlòch nigdë na nas ni mógł zgarac,
Dzysò òn sã nawet z Niemcã przecyw naju ùspòsòbiò...
Branibòrszi grabia mòżny òczë swé na wschód òbròcò
A i Duńczik spòza mòrzò chcëwi sã na zemiã naszã...“⁴⁶

⁴⁵ V tomto kontextu srov.: E. Gruzca, *Socjologia kaszubskiego bohatera w poetyckim przesłaniu ks. Leona Heykego*, In: *Leon Heyke – Świętopelk literatury kaszubskiej*, ed. J. Kęcińska, Gdańsk – Wejherowo 2007, s. 95-105.

⁴⁶ L. Heyke, *Dobrogòst i Miłoslawa. Kaszëbsczë spiewë dziejowë w trzech brawãdach*, Gdańsk 1999, s. 20.

Heyke zasadil děj svého eposu do konfliktů Svatoplukových s koalici Řádu německých rytířů a polských knížat. Motiv křižácko-polského spojení, podporovaného Svatoplukovými příbuznými v čele se Samborem, se tu tak objevuje stále znovu jako pozadí jednak těžkého osudu Pomořan a baltských Slovanů, jednak Svatoplukovy velikosti, neboť ten právě ve střetnutích s nepřáteli zastává slovanskou věc, a to i proti Piastovcům a Polákům:

„Swiätópòłk żelòzną piscą Krzëżòka za gardło trzimò;
 Ju gò, ju gò mò zadësżëc, wtim gò pòlszci ksążã retò...
 (...) Smùtné bëlë jegò słowa, czej òn mùszòł nazòd wracac:
 Szkòda, że w słowiańszcim rodze nigdë żòdny ni ma zgòdë!
 W slòd za nami pòstãpùje srodzi Krzëżòk, Pòlòch chcëwi...“⁴⁷

V ději eposu jsou to především kujavský kníže Kazimír I. (1233–1267) a kruszwický vojevoda Marcin, kdo ztělesňují polské spojení s úhlavním nepřítelem Slovanstva a kdo tak pracují i k vlastní záhubě. V osobních střetnutích se Svatoplukem nebo Dobrogòstem jim však nakonec nezbude než dát najevo, že si jsou vědomi morální převahy na straně Pomořanů. Na výčitky Dobrogòstovy se tak vojevoda Marcin cítí usvědčen a zahanben:

„(...) Ale Mòrcënowi gòrzką jò jesz chcã pòwiedzëc pròwdã.
 Czë tu mieszkò ród pògańszci, że krzizewé waji wòjska
 Niszczą kròj i lud cemiãżã, lub pòbòżny i spòkójny?
 Czë to nie je sróm nad sromë, że waleczny ricérz pòlszci
 Z tą przebrzëdłã zgrają jidze i bratimczci lud napòdò?“
 Słowò gò jak òbùch trafi, Mòrcën głowã swã òpùszcy;
 Czerwień sromù gò òbleje i òn wardzi so przëgrizò.“

Pomořanci se tak v Heykeho dramaturgii stávají baštou Slovanství na Baltu – v tomto bodě bylo jeho dílo samozřejmě nejaktuálnější výpovědí. Svým bojem Svatopluk chrání Slovanstvo před německou hrozbou. Pevnost vzdorující germanizaci se tu jako obraz objevuje podobně nejen jako u jeho mladokašubských soupeřů, ale vůbec jako v kašubském regionálním diskurzu od počátku kašubského hnutí až do desetiletí po druhé světové válce. Zásluhou Svatoplukovy prozíravosti a jeho rozhodné politiky však Pomoři v Heykeho vizi představuje také refugium pro zbytky Slovanů ze zemí, které již podlehly německému tlaku a germanizaci: tak se v jedné z bitev jako bájný obr, stolém, objevuje poslední obodritský bojovník, a osud Obodritů se tu připomíná jako memento také pro ostatní Slované: „Co sã w Mòklobòrsczi dzeje, wito mòże nas tu spòtkac“, jinde zase Lutici hledají ve Svatoplukově zemi útočiště a ochranu.⁴⁸ Motiv Svatopluka

⁴⁷ Tamtéž, s. 29.

⁴⁸ Tamtéž, s. 135, 178.

jako ochránce Slovanů („Swiãtopôłk i jegò wòje òchróniają lud słowiańszci.“; „Tim, co Niklot bël nad Łabą, Swiãtopôłk tu je nad Wisłą. Zbùdzył lud i w jedno złączył, wrogów mòc gò nie rozerwie“.⁴⁹)

Na tomto základě se pak explicitně tematizuje polské nepřátelství vůči Svatoplukovi jako poškozování slovanské věci:

„Lęczba rosce, pòwiòdają, zę sã, het, jaż z Wielgòpòlszci
Tajny wróg do kraju skròdò i zamaça mir pòmòrszci.
Tak to maça, przeskòdzają, a Słowiańskò na tim cerpi...
I jò mészlã, z naszi stronë cos naprzékã stac sã mùszi!“⁵⁰

Touto cestou je podobnými prostředky jako u Karnowského a Majkowského postaveno právě Svatoplukovo (resp. Mestwinovo) Gdaňské Pomoří do centra slovanského zájmu na Baltu, jinými slovy je v kontextu slovansko-germánského soupeření představeno jako nositel hlavní linie a kontinuity slovansko-pomořanských dějin. Tentokrát se to neděje jen ve vztahu k jiným pomořanským knížectvím (zde zejména vůči Samborovi), ale mnohem silněji než u Karnowského také ve vztahu k Polsku a polským piastovským knížatům. Tak bylo možno Svatoplukovo vymanění se z formální závislosti na polském seniorovi a emancipaci jeho knížectví interpretovat jako krok, který objektivně prospíval slovanským (a tedy fakticky i polským) zájmům na Baltu a jejich obraně vůči germanizační hrozbě.

Heyke však jde v tomto směru ještě dále. Do celé této konstrukce totiž zasazuje již zmíněné svatoplukovské ęasawské dilemma. Zatímco Majkowski problém ęasawy registruje, zatímco Karnowski rozhodně protestuje proti představování Svatopluka jako ęasawského zrádce a požaduje respekt k pomořsko-kašubské regionální perspektivě při traktování dějin, je Heyke radikálnější a zásadně zúčtovává s problémem ęasawské zrady. Činí tak ve dvou krocích: nejprve, aniž by jakkoliv ęasawu zmiňoval, představuje v jednom z četných rekurzů a historických vyprávění Leška Bílého a další polská knížata (Jindřicha Bradatého a Konráda Mazovského) jako Svatoplukovy spojence při tažení do Prus. Lešek, Jindřich a Konrád zde však narozdíl od Svatopluka projevují menší válečnické zkušenosti a zejména nekřesťansky zacházejí s pohany, jež mají christianizovat. Na tomto pozadí je jasně naznačena morální převaha Svatopluka nad nejvýznamnějšími Piastovci jeho doby.⁵¹

Na takto připravené půdě se v eposu mnohem později objeví, v zásadě letmo, ale nikoliv bevýznamně, téma ęasawy výslovně. Děje se tak v krátkém dialogu (mezi Dagòmirem a Dargòmirem). Svatoplukova účast na spiknutí zde však není

⁴⁹ Tamtéž, s. 201, 203.

⁵⁰ Tamtéž, s. 203.

⁵¹ Tamtéž, s. 74.

ospravedlněna, nýbrž je vlastně popřena – a to dokonce jako úmyslný výplod nepřátelské protisvatoplukovské propagandy, která úspěšně vešla do historických analů a pevně se tam usadila. Za strůjce útoku je označen výlučně Svatoplukův spojenec Vladislav Odonic:

„Pòppò, krewny Swiãtopòłka, radzył w rocznikù napisac,
 Że ze zdròdny ksãca rãczy Leszkò légl pòd Marcynkòwã“.⁵²
 „Czè to pròwda?“ – nen sã pitò. Ten òdrzecze: „Je czè nie je,
 Swiãtopòłk tak òsmòlony! Ju sã niga nie òczèszczi!“
 Potò ten: „A chto gò zabił?“ Ten òdpòwié: „Kò Òdonic!
 Ten na wieceu sã w Gąsawie rozgòrził na swégò pana“.
 „Ale ò co?“ „Ju nie pètòj!“ Słowa jich sã skrzyżowałè.
 „Dajma pòkù!“ „To je lepi!“ Tak sã gòdka jich zakùnczò.“⁵³

Byla to vyostřená polemika s rolí, kterou nejen v souvislosti s Gąsawou Svatoplukovi přisoudila polská národní historická paměť. Zajímavé je však porovnání nejen s polskou tradicí nebo naopak Karnowským, ale také s Majkowským a jeho dějinami Kašubů: Majkowski totiž sice registruje spojenectví Svatoplukovo s Vladislavem Odonicem, gąsawská událost je pro něj však jen dílem Odonicovy prechlivosti a otázka spiknutí nebo dokonce Svatoplukovy účasti v něm tu není ani zmíněna – Svatopluk prostě v Majkowského pojetí nemá s Gąsawou nic společného. Majkowski Svatopluka z účasti na gąsawském přepadení neočišťuje – pro něj jakoby tento problém vůbec neexistuje. Místo aby se s ním vypořádával, neregistruje jej.⁵⁴ Předchozí Svatoplukovu závislost na polském seniorovi, z níž se měl Svatopluk vymanit, ostatně Majkowski explicitně odmítá jako výmysl.⁵⁵ Vymezení gąsawské „zrady“ z kašubské tradice je u Karnowského, Heykeho a Majkowského rozhodné, každý z nich však volil poněkud jinou strategii. Lze říci, že Majkowski byl v tomto bodě svým způsobem nejradikálnější.

V předválečném období se v duchu mladokašubské linie stačil k svatoplukovsko-mestwinovskému mýtu přihlásit ve svých raných dílech ještě Bernard Sychta. Víme, že již v polovině 20. let připravil a nastudoval dnes nedochovanou hru *Szopka kaszubska*, v níž se na Štědrý večer zjevuje plejáda významných postav kašubských dějin, mezi nimi i Mestwin, symbolizující spojení Kašub s Polskem.⁵⁶

⁵² Lešek Bílý z Gąsawy unikl, a byl přepaden a smrtelně zraněn ve vsi Marcinkowè.

⁵³ L. Heyke, *Dobrogòst i Miłoslawa*. Kaszëbsczé spiewè dzejowé w trzech brawãdach, Gdańsk 1999, s. 191-192.

⁵⁴ A. Majkowski, *Historia Kaszubów...*, s. 134.

⁵⁵ Tamtéž, s. 132.

⁵⁶ J. Walkusz, *Ks. Bernard Sychta i jego literacko-sceniczna interpretacja kultury Kaszub i Kociewia*, In: *Dramaty Bernarda Sychty*, t. I, ed. Jerzy Treder, Jan Walkusz, Gdańsk 2008, s. 5-33, zde s. 19-20.

Zachovala se nám naopak dodnes hraná (např. v březnu 2009 v Parchowě) hra *Spjacé uejskue* z roku 1937 s ústřední scénou v nitru hory Garecznica, v níž vůdce spících kašubských rytířů vypráví kováři o kašubských dějinách, o bojích Kašubů s Prusy, Němci a křižáky, a o velkých knížatech kašubské minulosti:

„Uejarsciégue ducha Svjętopelk Bělny, barnił sę jak móg. Juverno Mestwjin, jegue syn, uestatni to Kaszëb bël ksążę... Nému wialgö, niesmiertelnö przëszła mësł do głowe: Uradzył sę ze swim ludę ji całë Kaszëbe zapjisł dlö Puelscië, bë je Puelskö wzę w uepiekë ji puemöga jim w próce nad zachuewanim jich jimienia, jich snözë muewe ji domöcych zwëków. (pokazuje dokument) To tu je ten zöpis! Uedład Czörny Grif kaszëbscië jidze w parce z Biöłim Uerzłë puelscim! – Uedład Puelskö je MATKĄ Kaszëbów!! – Uedładka Kaszëbië w Puelsce mają sueje DODOM!! –

Mestwjin umar ji snem wiecznym w Ueliwie spuecziwo, dze nicht ue nim nie pamniëtö, a më, jegue uejskue, skrële jesme sę w tę górę. – Ju bez szesc set lat ë tu leżime...“⁵⁷

U raného Sychty tak stojí Mestwin zcela v popředí, a to vzhledem k jeho historické „misi“ spojení Kašub s Polskem. Vidíme tu jasné kontinuity k předchozím mladokašubským autorům a jejich svatoplukovsko-mestwinovskému mýtu 20. a 30. let: spojitost Kašubů s Polskem jako jediná cesta obrany před germanizací a ztrátou vlastní identity je nejen dána aktem Mestwinovým, ale i posvěcena vůlí lidu. V rytířově promluvě u Sychty je toto vyjádření vůle již přímo spojeno s lidem, nikoliv se šlechtou, a zároveň předchází vlastnímu knížecímu „testamentu“. Opakuje se i motiv zapomnění knížecích hrobů v Olivě, známý z *Remuse*. Sychta zde mestwinovský mýtus obohatil především jeho zasazením do kontextu legendy o vojsku spícím v hoře, známé také z jiných kultur: je to nakonec rytířské vojsko Mestwinovo, které má jednou znovu vyrazit do boje na obranu Kašubů.

Závěr

Období mladokašubského hnutí bylo prvním velkým rozmachem kašubské etnicko-regionální agitace, který přesahoval nadšeneckou činnost relativně izolovaných jednotlivců a nabíral skupinový charakter s poměrně dlouhodobě zastávaným programem. V tomto kontextu nabývalo formování kašubsko-pomořské historické paměti nové podoby: Stalo se předmětem pěstované a přinejmenším zčásti i vědomě rozvíjené „politiky“ paměti, v němž bylo zdůrazněno nejen vědomé pěstování historické tradice „ku krzepieniu serc“ a k argumentaci ve prospěch zájmů daného kolektivu, ale také formování historické paměti ve smyslu, jaký vyžadoval konkrétní program mladokašubského hnutí. Předmětem vědomé pro-

⁵⁷ B. Sychta, *Spjacé uejskue. Dramat kaszubski w czterech odsłonach*, Wejherowo 1937, s. 48-50.

pagace se přinejmenším u Karnowského a Heykeho stává nejen sama kašubská resp. pomořská minulost jako element etnické a regionální identity, ale programově také konkrétní forma interpretace této minulosti a jednotlivých prvků historického dědictví, jež jsou ještě více než dříve stavebními kameny programově hlášané tradice a paměti.

Její hlavní problémy a neuralgické body byly spoluurčeny základními potřebami a problémy kašubského hnutí před první světovou válkou a v meziválečném období a oscilovaly jak kolem vytvářeného obrazu společné „historické zkušenosti“ Kašubů (funkce inkluze), tak kolem tématu hrozící germanizace a „tradičního“ potýkání se s němečtívím (funkce exkluze) na jedné straně a otázek spojených s postavením a traktováním Kašub a Kašubů v meziválečné Polské republice na straně druhé. Právě postavy Svatopluka II. a Mestwina II. se tu nabízely jako komplementární, vzájemně úzce spjatá dvojice, reprezentující samostatnost, svébytnost, sílu a velikost, ale také panovnickou moudrost, prozíravost, společný osud s Polskem a Poláky a slovanskou sounáležitost. Obě knížata byla ideálními hrdiny pro takovou historickou paměť, která mohla zároveň a ve vzájemné souvztažnosti tematizovat takové pojmy jako kašubská identita a emancipace, odlišnost od Poláků a přesto nejuzší osudová sounáležitost s nimi, slovanství, slovanská a polská přítomnost na Baltu, hrozba germanizace a z toho všeho plynoucí regionální specifika. Zároveň byla vynikajícím ekvivalentem k „velikým panovníkům“ evropských národů, propůjčovala kašubské historické paměti zpětnou perspektivu kontinuity od slovanských počátků po současnost a rozšiřovala ji do středověkého mezidobí, čímž ji znovu stavěla na roveň historické tradici jiných etnických skupin či národů. Svatopluk a Mestwin byli nositeli poselství, které také pro mladokašubskou současnost (a nejen pro ni) historicky zdůvodňovalo a legitimizovalo jak kašubskou premisu specifické identity spolu s požadavkem na odpovídající respekt, tak i místo Kašubů a Kašub v rámci polského národa a státu.

Z tohoto důvodu představoval již pro Aleksandra Majkowského Svatopluk a Mestwin předmět historické identifikace a jeden z významných, pozitivně konotovaných bodů specifické kašubské historické tradice, regionálně navíc orientované právě na to teritorium, jež je v moderní době kašubským jazykovým územím. Z tohoto důvodu se Svatopluk a Mestwin objevují nejen v Majkowského díle literárním a publicistickém, ale jejich doba (zejména Svatoplukova) představuje jednu z centrálních epoch, jimiž se zabývá ve svém díle o kašubské historii. Jan Karnowski ve 20. letech rozpracoval zejména mestwinovské téma jako předmět kašubské „politiky“ paměti se všemi jeho zmíněnými konotacemi. Svatopluk a Mestwin byli nejen předmětem zájmu a identifikace, ale také propagace a zčásti i polemiky. Pokud tato polemika byla vymezena vůči polské perspektivě, pak nejdále došel Leon Heyke ve svém *Dobrogòstowi i Miłostawě*: ta zde nabírá explicitně přiznaný rozměr revize obrazů přítomných v polské národně historické paměti a tam, kde lze ve Svatoplukově době spatřovat polsko-kašubský (polsko-pomořský) rozpor, to jsou nepochybně Pomořané, kdo třeba i proti Polsku zastávají zájmy

nejen svoje, ale i celého Slovanstva. Polsko-kašubská sounáležitost tu není zpochybněna, spíše naopak. Poselstvím Heykeho Svatopluka je však kašubsko-polská sounáležitost, z níž plyne jak legitimita polské přítomnosti na Baltu, tak i kašubská zásluha na tom, že je tato přítomnost vůbec možná.

Svatoplukovská emancipace a Mestwinův testament jsou dva odkazy staré, pomořské minulosti, které mladokašubové převzali jako dvě poselství ducha a smyslu kašubských dějin. Nikoliv v jejich ambivalenci, nýbrž v jejich vzájemně podmíněné jednotě. Odpovídali tak na aktuální problémy své doby, a jak se mělo ukázat, nabízeli východiska i pro odpovědi na výzvy, s nimiž se měli potýkat představitelé dalších generací kašubského a kašubsko-pomořského hnutí.

(Chemnitz, květen 2010)

Miloš Řezník

**Swantopolk und Mestwin als kaschubische Erinnerungsorte.
Prozesse ihrer Formulierung in der jungkaschubischen
Tradition – Majkowski, Karnowski, Heyke (1905–1939)**

ZUSAMMENFASSUNG

Im gegenwärtigen kaschubisch-pommerschen Diskurs zeichnen sich Swantopolk und Mestwin, die als Herzöge im 13. Jahrhundert über Pommerellen herrschten, als bedeutende Erinnerungsfiguren im lokalen, regionalen und ethnischen Kontext aus. Dies zeigen viele Namen von Straßen oder Einrichtungen, ebenso wie etwa die geplante Enthüllung eines Swantopolk-Denkmal in Danzig. Der vorliegende Aufsatz zeigt die Genese dieser Erinnerungsorte im Milieu und Umfeld der Towarzystwo Młodokaszubów (Jungkaschubische Gesellschaft), insbesondere in der Zwischenkriegszeit, wobei sich die Aufmerksamkeit auf das literarische, publizistische und populärwissenschaftliche Werk dreier wichtiger jungkaschubischer Autoren richtet – Aleksander Majkowski, Jan Karnowski und Leon Heyke. Berücksichtigt werden auch die frühen dramatischen Werke von Bernard Sychta als den wichtigsten Vertreter der neuen jungkaschubischen Generation, der noch vor dem Zweiten Weltkrieg literarisch tätig war.

Vor allem im publizistischen und dramatischen Werk Karnowskis kann der Ausdruck einer bewussten jungkaschubischen Erinnerungspolitik beobachtet werden, in der vor allem Mestwin zu einem zentralen Symbol alter kaschubischer Geschichte erkoren wurde. Während sein Vater Swantopolk vor allem Größe und Stärke im Kampf gegen die Germanisierung und das Deutschtum verkörperte (insbesondere bei Heyke wird er als der einzig wahre Repräsentant der slawischen Interessen an der Ostsee, selbst den polnischen

Piasten gegenüber, dargestellt), bestand im selben Kontext die „historische Sendung“ Mestwins in seinem so genannten „Testament“, einem Vertragsakt, welches nicht umsonst in der kaschubischen Tradition als letzter Wille des kinderlosen, letzten Herzogs dargestellt wird: im Vertrag von Kępno von 1282 wurde die Nachfolge des großpolnischen Piastenerzogs Przemysław festgelegt. Damit wurde Mestwin als Symbol einer kaschubisch-polnischen Zusammengehörigkeit etabliert und gewann vor allem unter den außen- und innenpolitischen Bedingungen der Zwischenkriegszeit maßgeblich an Gewicht. Mestwin verkörperte in dieser Perspektive „Sinn“ und „Geist“ der kaschubischen Geschichte. Diese kaschubisch-polnische Schicksalsgemeinschaft hätte als einzige die Möglichkeit, die kaschubische Kultur vor der Gefahr der Germanisierung zu wahren und die Ostseeküste für das slawische Polen zu erhalten. Angesichts der Virulenz der kaschubischen Frage durch die polnische Politik der 1920er Jahre ist dabei nicht unbedeutend, dass in diesem Kontext der Übergang von Pommerellen bzw. der Kaschubei als Ausdruck eines freien Willens des kaschubischen Volkes dargestellt wurde, womit Forderungen nach Respektierung regionaler und ethnischer Spezifika impliziert wurden.